

УДК 347.26.5(477)

Фолошня Д. І., здобувач кафедри
цивільного права НУ «ЮЮА»

Поняття спільної власності членів сім'ї за законодавством України

В запропонованій статті розкривається поняття спільної власності членів сім'ї за законодавством України. При цьому наголошується, що правовий режим власності членів сім'ї становить собою відносно самостійний комплекс правових засобів, які визначають правові засади регулювання майнових відносин між особами, що мають сімейно-правовий статус. Надається також визначення права спільної власності членів сім'ї в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. При цьому суб'єктивне право спільної власності членів сім'ї наповнене змістом повноважень володіння, користування і розпорядження спільним майном.

Ключові слова: право спільної власності, спільна власність, члени сім'ї.

В предложенной статье раскрывается понятие общей собственности членов семьи по законодательству Украины. При этом акцентируется внимание, что правовой режим собственности членов семьи является относительно самостоятельным комплексом правовых средств, определяющих правовые основы регулирования имущественных отношений между лицами, имеющими семейно-правовой статус. Также дается определение права общей собственности членов семьи в субъективном и объективном значениях. Вместе с тем, субъективное право общей собственности членов семьи наполнено содержанием полномочий владения, пользования и распоряжения общим имуществом.

Ключевые слова: право общей собственности, общая собственность, члены семьи.

In the proposed article it is revealed the concept of joint ownership of family members under the laws of Ukraine. It is noted that the legal regime of property of family members is a relatively independent set of legal measures that define the legal basis for regulating of property relations between persons having legal family status. It is proposed the definition of joint ownership of family members in the objective and subjective meanings. Thus the subjective right of joint ownership of family members includes the powers of possession, use and disposal of common property.

Keywords: the right of joint ownership, joint (common)property, family members.

Постановка проблеми. Правове регулювання спільної власності членів сім'ї за законодавством України є однією з найважливіших категорій в цивільному праві України, без з'ясування сутності та природи якої досить складно зрозуміти особливості реалізації права спільної власності взагалі, порядок укладення, зміни та припинення договорів, спрямованих на перехід права власності тощо. Не зважаючи на проведення кодифікації цивільного законодавства України, деякі проблемні питання спільної власності членів сім'ї за законодавством України врегульовані не повною мірою, у зв'язку з чим питання практичного застосування та вирішення спірних питань, що впливають зі спільної власності членів сім'ї, залишається складним питанням через наявність значної кількості нормативних актів, що регулюють відносини в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сформульовані в науковій статті результати дослідження ґрунтуються на працях українських і російських вчених-юристів радянського і сучасного періодів в галузі цивільного права: Алексєєва С.С., Баранової Л.М., Белова В.А., Белякова О.М., Бірюкова І.А., Борисової В.І., Венедиктова О.В., Ворожейкиної Є.М., Воронцова Г.А., Генкина Д.М., Грибанова В.П., Дзери І.О., Дзери О.В., Драгневич Л.Ю., Єршової Н.М., Жилінкової І.В., Маслова В.Ф., Нікітіної В.О., Оридороги М.Т.,

Орлової Н.В., Пушкіна О.О., Ромовської З.В., Суханова Є.О., Толстого Ю.К., Фурси Є.І., Фурси С.Я., Червоного Ю.С., Шевченко Я.М. та інших дослідників права власності.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз визначення поняття спільної власності членів сім'ї та аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері реалізації членами сім'ї права спільної власності.

Викладення основного матеріалу. У літературі з сімейно-правових питань останнім часом завершилося формування концепції правового режиму майна членів сім'ї, вирішальна роль в обґрунтуванні якої належить Жилінковій І.В. Дослідники питань сімейного права постійно вживають поняття «правовий режим», хоч і не завжди дають йому визначення та розкривають його зміст. При цьому термін «правовий режим» використовувався і використовується в різноманітних інтерпретаціях та стосовно різних об'єктів правового регулювання. Так, у юридичній літературі вирізняється правовий режим подружжя, правовий режим майна часткової спільної власності, правовий режим майна батьків і дітей, правовий режим сім'ї, режим спільності і роздільності майна подружжя та ін.

Поширеність вживання категорії правового режиму майна в юридичній доктрині обумовлена також тим, що вона допомагає лаконічно і влучно виразити комплекс правових засобів, що застосовуються у регулюванні тієї чи іншої сфери суспільних відносин. Тому цілком юридично коректно стверджувати, що існує правовий режим дошлюбного майна, правовий режим майна, придбаного в шлюбі. Водночас у юридичній літературі є досить розповсюдженими такі поняття, як «принцип роздільності майна» і «принцип спільності майна» подружжя, що для дослідників мають однакове юридичне значення. Думається, що вибір у вживанні цих понять має залежати від контексту юридичних оцінок правового регулювання сімейних відносин. Але необхідно підтримати позицію Жилінкової І.В. [15] про небажаність вживання понять «правове становище майна», «правовий статус майна» у значенні, тотожному правовому режиму майна, які, на її думку, можуть застосовуватися щодо визначення характеристики суб'єктів тих чи інших правовідносин, з чим не можна не погодитись. Звичайно, коли в юриспруденції говорять про правове становище чи про правовий статус, то мають на увазі дати правову характеристику суб'єкту права з позицій обсягу його правоздатності і дієздатності та інших чинників правосуб'єктності.

Проблема термінології має не лише теоретичне, але й практичне, у тому числі нормотворче, значення. Так, у Сімейному кодексі Російської Федерації виділяються дві самостійні глави: «Законний режим майна подружжя» (глава 7) і «Договірний режим подружжя» (глава 8). Укладачі ЦК України таких понять не застосували, надавши перевагу традиційній юридичній термінології (спільне майно подружжя, роздільне майно подружжя, право спільної сумісної власності подружжя). Однак ця обставина не перешкоджає використанню терміна «правовий режим» в юридичній доктрині сімейного права. Звичайно, що при цьому необхідно дотримуватися змістовного значення категорії правового режиму.

Жилінкова І.В. у своїй науковій праці розглядає правовий режим майна членів сім'ї як побудований на єдиних регулятивних засадах, такий, що виникає в результаті дії комплексу правових засобів порядок регулювання відносин, що складаються з приводу майна членів сім'ї та визначаючий характер і обсяг їх прав і обов'язків щодо цього майна [15].

Не заперечуючи правильність наведеного визначення, на наш погляд, можна

сформулювати спрощений варіант розуміння правового режиму майна членів сім'ї, у тому числі подружжя.

Отже, правовий режим власності членів сім'ї становить собою відносно самостійний комплекс правових засобів, які визначають правові засади регулювання майнових відносин між особами, що мають сімейно-правовий статус. Усе висловлене стосується повною мірою також визначення правового режиму спільної власності членів сім'ї подружжя, зміст якого є багатограним і складним, адже ним можуть охоплюватися різноманітні сфери майнових відносин між подружжям, між батьками та дітьми, та подружжя з третіми особами, які також є членами сім'ї. Важливо враховувати, що під правовим режимом спільної власності членів сім'ї необхідно розуміти не лише правовий режим спільного майна, а й роздільного, не лише належного подружжю на праві спільної чи роздільної власності, а і того, що належить їм за іншими титульними правами, наприклад, за зобов'язальними правовідносинами.

Право спільної власності є складовою частиною інституту права власності. Йому притаманні певні ознаки. Так, ч. 1 ст. 368 ЦК України зазначає, що спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю [4]. Тобто, нормі даної частини притаманні такі риси, як множинність її суб'єктів (співвласників) та єдність її об'єкта.

Множинність суб'єктів права спільної сумісної власності на один і той самий об'єкт викликана необхідністю спеціального регулювання відносин права спільної власності членів сім'ї. Ця необхідність зумовлена насамперед для врахування волі співвласників – членів сім'ї, а також для забезпечення кожному з них їх законних інтересів при здійсненні права спільної власності.

Завдяки цьому права та інтереси будь-якого учасника обмежуються і не дають можливості вчиняти певні дії, не враховуючи волю інших учасників. Саме тому основна задача спеціальних норм про право спільної сумісної власності полягає в тому, щоб всі сторонні особи, незважаючи на множинність співвласників, мали справу не з сукупністю окремих волей чи волевиявлень кожного співвласника, а з єдиною волею і єдиним волевиявленням, подібно до того, як це відбувається в праві власності «індивідуального користування» [8, с. 510].

Співвласникам на праві спільної власності належить об'єкт, який може складатися як з однієї речі, так і з сукупності речей. Згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуг, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага, тобто, всі вищезазначені об'єкти в одиничному чи множинному вигляді будуть виступати єдиним цілим для співвласників, з приводу яких співвласники вступають у відповідні правовідносини. Останні характеризуються конкретною структурою і тому притаманні тільки суб'єктам права спільної сумісної власності. Так, в цивілістичній літературі розрізняють зовнішні правовідносини спільної сумісної власності (між співвласниками з однієї сторони і не власниками з іншої) та внутрішні правовідносини (між самими співвласниками) [7, с. 102-103].

Все зазначене дає підстави сказати, що в даному випадку спільна діяльність буде проявлятися в спільному управлінні, спільному розподілі результатів праці та ризиків від її здійснення. Все це свідчить про юридичну рівність і недискримінацію між зазначеними суб'єктами.

Все сказане вище дозволяє нам розглянути право спільної власності членів сім'ї

в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. Так, в юридичній літературі право спільної сумісної власності в об'єктивному розумінні розглядають як сукупність правових норм, що регламентують приналежність одного і того ж майна декільком суб'єктам [6, с. 258] і як сукупність правових норм, що регламентують відносини, пов'язані з набуттям кількох особами права власності на конкретно визначене майно, а також закріплюють, охороняють і регулюють права цих осіб на володіння, користування і розпорядження цим майном [5, с. 185].

З вищезазначених понять можна сказати, що останнє з них є більш ширшим від попереднього, оскільки в ньому правові норми не тільки регулюють відносини права спільної сумісної власності, але також передбачають конкретні повноваження і охорону таких відносин.

В суб'єктивному розумінні право спільної сумісної власності надає двом чи більше особам разом за взаємною згодою на свій розсуд володіти, користуватися і розпоряджатися одним і тим самим майном, яке є єдиним об'єктом їх спільного права [6, с. 258].

Попередньо можна зробити висновок, що суб'єктивне право спільної власності членів сім'ї наповнене змістом повноважень володіння, користування і розпорядження спільним майном. Тому йому притаманні певні ознаки:

- це складне за змістом суб'єктивне право, яке охоплює низку повноважень володіння, користування і розпорядження спільним майном;

- суб'єктами права спільної власності членів сім'ї є фізичні особи;

- усі суб'єкти є рівними перед законом (ст. 13 Конституції України [1], ч. 2 ст. 317 ЦК України);

- право спільної власності членів сім'ї здійснюється співвласниками - членами сім'ї за їхньою спільною згодою;

- кожний зі співвласників має повну владу над всією річчю, а не на конкретну частку (тобто загальний обсяг повноважень співвласників щодо спільного майна не збільшується, а лише розподіляється між співвласниками. Відтак воно є більш «концентрованим» або «акумулятивним» правом, оскільки реалізується під впливом волі кількох осіб [4, с. 457].

Зміст цього правового поняття полягає в тому, що відносини, які виникають внаслідок володіння, користування і розпорядження спільним майном повинні оформлятися нормами права. Останнє було зазначено в Законі України «Про власність», який втратив чинність. [2].

Так, ст. 2 даного закону трактувала поняття володіння як юридично забезпечену можливість фактичного панування над річчю (об'єктом цивільного права). Фактичне володіння річчю – реальна можливість здійснення безпосереднього володарювання над нею. Проте, дане повноваження власник міг здійснювати не тільки одноосібно, а й передавати право володіння іншим особам, зберігаючи при цьому права власності на річ [9, с. 132]. Право користування за ст. 2 Закону України «Про власність» визначалось, як юридично-забезпечена можливість власника здобувати з майна (об'єктів права власності), яке йому належить, його корисні властивості для задоволення власних потреб.

Згідно з законодавством право спільної сумісної власності поділяється на суб'єктивним складом на кілька різновидів, а саме:

- сумісна власність подружжя;

- сумісна власність батьків і дітей;

- сумісна власність членів особистого селянського господарства;
- сумісна власність членів сім'ї приватизованої квартири;
- сумісна власність членів об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Кожному з зазначених вище різновидів права спільної сумісної власності притаманні певні особливості, які полягають у підставах виникнення, здійснення, припинення цивільних прав та обов'язків співвласників.

Розглядаючи різновиди права спільної власності фізичних осіб тобто членів сім'ї, насамперед необхідно зупинитися на підставах виникнення такого права.

Виникнення права спільної власності членів сім'ї, а саме подружжя відбувається в силу відповідних юридичних фактів.

Першопочатковим фактом вважається державна реєстрація шлюбу чоловіка і жінки [10, с. 94]. Таке положення прямо передбачене в ч. 1 ст. 60 СК України, де зазначено, що: майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині і чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав з поважних причин (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Однак, реєстрація шлюбу чоловіка та жінки сама по собі не веде до автоматичного виникнення права спільної сумісної власності. Таке положення прямо передбачено також і в ч. 6 ст. 57 СК України, згідно з якою суд може визначити особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання в зв'язку з фактичним припинення шлюбних відносин, тому для виникнення права спільної сумісної власності подружжя необхідний ще такий юридичний факт, як спільна праця. Тлумачення зазначеного поняття знаходимо в юридичній літературі.

Під визначенням праці розуміти будь-яку корисну працю, яка незалежно від її характеру безпосередньо або в уречвленій формі спрямована на створення спільного майна подружжя [3, с. 101]. Тобто подружжя може займатися своєю професійною діяльністю як в сім'ї, так і поза її межами. Однак, це не впливає на набуття спільного майна. Режим спільного майна подружжя буде діяти і у випадку, коли подружжя тимчасово не проживають разом у зв'язку з поважних причин (відрадження, відпустка, хвороба тощо) [11].

В силу різних життєвих обставин один з подружжя не може мати самостійного заробітку. Низка таких важливих причин передбачена в ст. 60 СК України: навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо. Однак, перелічені причини не впливають на виникнення права спільної сумісної власності подружжя.

Як зауважує з цього приводу Ромовська З.В.: «праця вдома, пов'язана з веденням домашнього господарства, виховання дитини, догляд за непрацездатним членом сім'ї є дуже відповідальною і не менш важливою, ніж праця на виробництві. У зв'язку з цим вислів на зразок «моя жінка ніде не працює» є здебільшого таким, що не відповідає дійсності» [12, с. 30].

Ми підтримуємо зазначену думку, тому що праця вдома є важливим засобом для створення благополуччя в сім'ї, родині. Адже, відповідно до ст. 10 Хартії прав сім'ї працю матері вдома потрібно визнавати і поважати, бо вона має цінність для сім'ї та для суспільства [12, с. 31].

Тому необхідно сказати, що ст. 60 СК України спрямована насамперед на охорону майнових інтересів жінки та створення для неї рівних можливостей з чоловіком, який працює поза межами дому. Саме тому законодавець визнає спільність прав подружжя на майно, що було набуто ними під час шлюбу [13, с. 40].

Як влучно зазначає з цього приводу Ариванюк Т.О., положення ч. 2 ст. 61 СК України не передбачає дію режиму спільності майна подружжя залежно від передачі до бюджету сім'ї [14, с. 10]. Тому враховуючи викладене вище, вважаємо за необхідне приєднатися до думки тих авторів, які пов'язують виникнення права спільної власності на зазначені об'єкти з моменту отримання останніх одним з членів сім'ї.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Правовий режим власності членів сім'ї становить собою відносно самостійний комплекс правових засобів, які визначають правові засади регулювання майнових відносин між особами, що мають сімейно-правовий статус. Якщо ж коло членів сім'ї обмежити лише подружжям, то правовий режим їх майна можна визначити як відносно самостійний комплекс правових засобів, які становлять засади правового регулювання відносин щодо спільного і роздільного майна подружжя та захисту їх порушених прав. Заради об'єктивності варто визнати, що будь-яке наукове визначення того чи іншого правового поняття може мати вразливі місця і заслуговувати таким чином критичних зауважень. Тому наукові визначення не є абсолютно усталеними і непохитними юридичними категоріями, вони є динамічними, постійно зазнають змін, вдосконалень. Ступінь достовірності наукового визначення перевіряється шляхом застосування його до практичних ситуацій чи виявлення його відповідності конкретним правовідносинам, яким воно призначене слугувати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
2. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 20. — С. 249 — 261 (втратив чинність).
3. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Червоного Ю.С. — К.: Істина, 2003. — 464 с.
4. Цивільний кодекс України. Науково — практичний коментар / За ред. Довгерта А. С., Кузнецової Н. С., Луца В. В., та ін. — К., Істина, 2005. — 928 с.
5. Цивільне право України / За ред. Бірюкова І.А. — К.: Наукова думка, 2000. — 304 с.
6. Цивільне право України / За ред. Азімова Т. Н., Ігнатенка В. М., Приступи С. М. — К.: Істина, 2004. — 425 с.
7. Червоний Ю.С. Понятие и виды общей собственности по советскому праву. (Вопросы государства и права развитого социалистического общества). — Х., Юрид. лит., 1975. — 357 с.
8. Белов В.А. Гражданское право: Общая и особенная части : Учебник / Институт образования «ЮрИнфор — МГУ». — М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2003. — 959 с.
9. Підопригора О.А. Основы римского частного права. — К.: Вентурі, 1997. — 333 с.
10. Христенко Н.Ю. Спільна сумісна власність подружжя: підстави виникнення // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2005. — № 2. — С. 94 — 98.
11. Сімейне право України / Під ред. Баранова Л. М., Борисова В. І., Жилинкова І. В. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 263 с.
12. Ромовська З.В. Коментар до глави 8 «Право спільної сумісної власності» Сімейного кодексу України // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. — К., 2004. — № 7. — С. 29—52.
13. Тархов В.А. Советское семейное право. — М.: Юрид. лит., 1963. — 241 с.
14. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 10.
15. Жилинкова Ирина Владимировна. Проблемы правового режима имущества членов семьи: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Национальная юридическая академия Украины им. Ярослава Мудрого. — Х., 2000. — 407 с.